

ÎNSEMNĂRI FILOLOGICE ÎN
„FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918)

DORINA CHIȘ-TOIA

Cuvinte-cheie: *filologie, limbă, literatură, ortografie, folclor, Foia diecesană*

„Organ al eparhiei Caransebeșului”, *Foia diecesană* a manifestat, încă de la apariția sa, în ianuarie 1886, receptivitate față de domeniul dintre cele mai variate ale filologiei. În articolul-program este specificată intenția redactorilor de a informa cititorii în legătură cu problemele de actualitate în ce privește „cestiunile *limbei* (subl. n.)”¹. În paginile publicației vor apărea, așadar, de-a lungul timpului, articole referitoare la limba literară, ortografia fonetică, neologismele introduse abuziv (în limbă), literatura și, o problemă pentru această parte de țară aflată sub influența Imperiului Austro-Ungar, *lupta pentru limba română ca limbă oficială*².

Opinii despre limba literară sunt enunțate în „schița literară” *Grigorie Mihail Alexandrescu*, de Ioan Paul, apărută în numerele 3, 5, 7, 9 și 12 ale *Foii diecesane* din 1886. Autorul vorbește aici despre cultivarea limbii literare mai ales prin literatura artistică și despre felul în care cele două depind una de cealaltă: poezia reprezintă, în opinia sa, „mădua” limbii și cum literatura română de început este săracă în creații poetice, apreciază el, e de înțeles că: „limba, prin care o literatură își află perfecțiunea, a rămas necultivată și așa și literatura a stat locului”³. În continuare, autorul face referire la o altă

¹ *FD*, nr. 1/1886, p. 1.

² Vezi și articolul nostru, *Latinitatea – temei al unității lingvistice românești*, în *FD*, anul II, nr. 10 (20), oct. 1996, p. 2.

³ *FD*, nr. 3/1886, p. 4.

idee care a circulat încă de la mijlocul secolului al XIX-lea: limba populară ca model al limbii literare. Aceasta din urmă „trebuie să-și aleagă ca bază limba poporului, înțeleasă de toți, care, prin zilnica folosire, și-a format finețe și ziceri ieșite din însăși ființa poporului”⁴. În epocă, „prin Maiorescu și unii dintre ceilalți junimiști, ideile despre limbă ale curentului popular – mai puțin interesul pentru limba veche – sunt transmise Transilvaniei și Banatului încadrate în teoria de largă aplicabilitate a formelor fără fond, care a făcut, cum se știe, o extraordinară «carieră» în toate zonele culturii române, în politică, sociologie, ideologie sau filozofie.”⁵. În același articol, Ioan Paul afirmă: „Avem încă mult tezaur de limbă de scos din popor, până ce prin literatura frumoasă hrănită de frumusețile și bogăția limbei populare vor putea da o limbă cultă prin care să ni se ușureze cultivarea noastră în sens românesc.”⁶. Sintagma „în sens românesc”, adică „potrivit firei poporului”, ține de ideea de geniu al limbii, este și ea foarte răspândită, începând cu Școala ardeleană. „Apelul la «firea», «natura» sau «geniul» limbii este invocat de toți reformatorii limbii din această vreme; latiniștii înțelegeau însă prin această noțiune fondul vechi al românei, adică limba latină. Maiorescu va fi cel care îi va da sensul propriu de «specificitate, esență, structură» a limbii naționale. De altfel, procedeul romanizării analogice propus de Pumnul a fost aplicat, deși într-o formă diferită, de toți latiniștii între 1830-1880 și chiar de Heliade.”⁷.

Articolele reunite sub titlul *Din scrierile lui A.I. Odobescu*, apărute în numerele 22, 23-25, 27, 29, 30, 32 ale *Foii diecesane* din 1888, au ca idee centrală rolul scriitorilor în formarea limbii literare: „Limba literară nu se făurește prin gramatici, ci o alcătuiesc acele talente, cari știind prinde din sânul națiunii lor ideile ce o agitează și îi mișcă viața se pricep a le îmbrăca în haina cea mai potrivită firei individuale a poporului, pentru care sunt vărsate în formă literară. Astfel de scrieri servesc apoi ca modele generațiunilor tinere și nu

⁴ *Ibidem*

⁵ Doina David, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980, p. 127

⁶ *FD*, nr. 3/1886, p. 5.

⁷ G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 669.

este școală mai bună întru formarea unui stil natural și drept aceea frumos, decât cetirea și studierea acestor fel de exemple.”⁸. Ideea este una de largă circulație în secolul al XIX-lea, începând cu personalitățile Școlii ardelene⁹. Ulterior, o vom întâlni și la Alecu Russo: „După socotința mea, rolul adevăraților învățați ce se vor îndeletnici cu filologia va fi să se mărginească în definiția rându-ielilor limbei, statornicia sintaxei și a ortografii (sic!); iar alcătuirea, întrebuițarea, iscodirea sau dipartarea cuvintelor trebuie să rămâie proprietatea urechii, a bunej judecări a scriitorilor.”¹⁰.

Activitatea societății *Junimea* nu le era străină oamenilor de cultură din Banat. Receptarea ideilor junimiste atât în Banat, cât și în întregul Ardeal a fost posibilă datorită mai multor factori¹¹, printre care menționăm: abonamente la *Convorbiri literare*, publicarea în periodicele transilvănene a studiilor junimiștilor, „mai cu seamă prin *Tribuna* al cărei rol decisiv în impunerea junimismului a fost pus în evidență în repetate rânduri. Prin munca asiduă a redactorilor acestui ziar, de îndreptare a limbii colaboratorilor, el a făcut, începând din 1884, o importantă operă de educare a publicului”¹². În felul acesta, „în jurul anului 1880, *Junimea* își avea asigurată simpatia elitei tinerimii din Ardeal”¹³. Îndemnul adresat de către Ioan Paul tuturor celor care credeau în necesitatea unei limbi literare românești este edificator și poate fi considerat un adevărat program al oamenilor de cultură din Banat: „Să alergăm dar la *Junimea* când ne trebuiește modelul unei forme a unei limbi alese și frumoase, să imităm limba frumoasă a junimiștilor [...] De la *Junimea* să ne luăm modelul limbei românești care, îmbrăcând o idee cât de cosmopolită, ne-o face proprietate a noastră românească, măduă din mădua noastră”¹⁴. Succesul junimismului, al mentorului său, Titu Maiorescu, mai ales,

⁸ *FD*, nr. 22/1888, p. 5.

⁹ Vezi și articolul nostru *Limba literară ca limbă a literaturii artistice, în FD*, anul III, nr. 2(24) febr.1997, p. 2.

¹⁰ Alecu Russo, *Cugetări*, București, Editura Minerva, 1971, p. 83.

¹¹ Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei. Studii. Articole. Conferințe*. Casa Școalelor, 1944, p. 152-217.

¹² D. David, *op. cit.*, p. 125.

¹³ Ion Breazu, *op. cit.*, p. 184.

¹⁴ *FD*, nr. 9/1886, p. 6.

dincoace de munți, s-a datorat faptului că el „a oferit o concepție despre limba literară, înscrisă pe linia celei mai valoroase tradiții filologice românești, echilibrată și relativ unitară”¹⁵, dar mai ales pentru că, „atât prin origine, cât și prin structura sa intelectuală, criticul era aici revendicat ca descendent al Transilvaniei (...). Criticul a fost după 1880 *principalul exponent al etimologismului «în marginile limbii»*”¹⁶ (s.a.).

Impunerea *limbii române ca limbă oficială* în Banat a constituit, cu adevărat, o problemă. Articolul XVIII al *Legii* din 1879 prevedea introducerea imperativă (în Banat și în Transilvania) a limbii maghiare în școlile naționalităților. În felul acesta, apărarea limbii române a reprezentat o luptă care a devenit „un fenomen de masă”¹⁷. Referindu-se la acest aspect, Victor V. Grecu¹⁸ evidențiază faptul că „problemele limbii în Transilvania erau integrate în frământările politice din acel timp, că numai pe acest fundal ideile și principiile formulate pot fi apreciate la valoarea lor reală. Lupta pentru recunoașterea limbii române a fost lupta pentru dobândirea egalității în drepturi, pentru apărarea naționalității mereu amenințate, lupta pentru unirea românilor într-un stat național unitar.” Cu toate acestea, atitudinea lui Vasile Goldiș se dorește a fi una de natură psihopedagogică, catalogarea de „monstruoșitate pedagogică” fiind explicată astfel: „monstruoșitate nu pentru că impune învățarea limbei maghiare, ci pentru că se dispune să se învețe în școala elementară deodată două limbi. (...) Nu pentru că ne-ar fi teamă de deznaționalizare combatem această lege, sau din o aversiune față de limba maghiară, ci o combatem din interes pedagogic (...); fiind însă lege, noi ne vom da toată silința să-i satisfacem.”¹⁹.

¹⁵ D. David, *op. cit.*, p. 132.

¹⁶ *Ibidem*, p. 133.

¹⁷ P. Oallde, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983, p. 98. De altfel, în lucrarea citată, autorul prezintă într-o manieră, cu adevărat remarcabilă, coordonatele principale ale luptei pentru apărarea și afirmarea limbii române, precum și factorii principali care au acționat în acest sens.

¹⁸ *Lupta „Gazetei Transilvaniei” pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 173-226.

¹⁹ *FD*, nr. 8/1888, p. 5.

Un aspect pe care colaboratorii *Foii diecesane* îl aveau în vedere era cel referitor la tendința de îmbogățire treptată a limbii române cu o serie de cuvinte străine introduse abuziv. Gherasim Sîrbu atrage atenția, în paginile gazetei, asupra acestui fenomen, referindu-se la „soarta fraților de un sânge din Bucovina și din părțile sătmărene, cari la început au primit în limba lor numai câte puține străinisme, dar, cu timpul, prin sporirea lor, au ajuns chiar în starea de a-și vedea primejduită naționalitatea”²⁰. Făcând observația că „îndeosebi dincoace de Carpați biata limbă geme sub povara înrăurintelor păgubicioase revărsate cu îmbelșugare asupra-i, atât din partea inteligenței, cât și a poporului”²¹, Gherasim Sîrbu oferă cititorilor *Unele ingerențe stricăcioase limbei*²², cu intenția mărturisită „ca de aci să poată oricare om cu pătrundere să deducă cum va fi influințată limba noastră de străinisme în acele părți unde este zilnică atingere cu alte neamuri și pentru ca cei cărora le zace la inimă curățenia și dezvoltarea ei, și au dragoste de neam, să vină cu o zi înainte să lucreze întru împedecarea și înlăturarea răului”²³. „Rău” nu este faptul că se dorește îmbogățirea lexicului limbii, ci „schimonosirea înțelesului și schilodirea formei”²⁴ cuvintelor de origine latină, germană sau maghiară. Așa că învățătorilor și preoților le revine sarcina de a-i „lumina” pe toți aceia care doresc introducerea cuvintelor noi în vorbire și scriere, atât în privința sensului, cât și a formei corecte. De aceea, în finalul articolului, autorul stabilește câteva reguli „pentru inteligentă”, pe de o parte, și „pentru țărani”, pe de alta:

„I. Pentru inteligență

a. Inteligența să folosească neologismele de proveniență latină atât în vorbire, cât și în scriere, numai atunci când pentru anumite noțiuni lipsesc în limbă cuvinte încetățenite de mai nainte;

b. Să-și dea silința a se desbăera după puțință de paradarea cu vreme și fără de vreme cu frase latine;

²⁰ *FD*, nr. 40/1891, p. 2.

²¹ *FD*, nr. 38/1891, p. 1.

²² *FD*, nr. 38, 39 și 40/1891.

²³ *FD*, nr. 40/1891, p. 2.

²⁴ *Ibidem*

c. Să-și ia osteneala a învăța neologismele cum se cade mai întâi, și numai după aceea a le întrebuința, și încă întotdeauna în înțelesul în genere adoptat;

d. Să fie cu băgare de seamă la forma lor ca să nu o schimonosească;

e. În vorbire, să fie cu luare aminte ca să le intoneze așa precum cere firea limbei, și precum se obișnuiește de mulțimea învățaților și, în sfârșit,

f. Să nu le întrebuințeze atunci când, fie cu privire la înțeles, fie cu privire la formă, este în nedumerire.

II. Pentru țărani

a. Sătenii să se mulțumească a se familiariza cu neologismele de origine latină numai cu încetul și cu ajutorul școlii; și în acest caz să se restrângă cât se poate de mult la întrebuințarea lor;

b. Străinisme să nu introducă decât atunci când vreo noțiune nouă, pentru care lipsește cu totul în limba noastră cuvântul adecvat, o reclamă aceasta cu toată graba;

c. Să păstreze cu tărie cuvintele cele vechi și neaoșe românești, și să nu suferă cu nici un preț înlocuirea lor cu altele necunoscute;

d. Pe cei care, din neștiință ori din nepricepere, încearcă a introduce germanisme ori maghiarisme, să-i lămurească, mai ales proștimea și învățătorimea, asupra rătăcirii lor.²⁵

Influența ideilor expuse de Titu Maiorescu în articolul *Neologismele (Convorbiri literare, 1881)* este evidentă, aceasta fiind o dovadă în plus a receptării ideilor junimiste în Banat.

Revenind la ideile Junimii, vom spune că valorificarea tradițiilor și culegerea folclorului reprezentau deziderate majore ale tuturor oamenilor de cultură, deci și ale celor din Banat. În acest sens, reținem articolul Elenei Voronca, apărut în 1892, *Să nu stricăm datinile și obiceiurile poporului nostru* (reproducere din „Gazeta Bucovinei”), 17, 18, 20/1892, p. 6 (4), în care autoarea constată, cu părere de rău, tendința de renunțare la datinile și tradițiile poporului: „E trist a vedea cum de secole clasa inteligentă și privilegiată la noi,

²⁵ Vezi, în acest sens, și articolul nostru, *Preocupări de limbă română*, în *FD (1886-1918)*, în *Reflex*, anul II (serie nouă), nr.10 (13), oct. 2001, p. 53-54.

Românii, a fost totdeauna gata a-și părăsi datinele, obiceiurile, limba, portul, ba și legea dacă ar fi fost de trebuință și le-ar fi cerut interesele sau moda.”²⁶

Despre datini și obiceiuri vorbesc în articolele lor Patriciu Drăgălina, *Datinile și moravurile popoarelor Daciei preromane și colonizarea ei* (expunere la adunarea generală de la Orșova a Reuniunii învățătoarești, 2-4/1886, p. 4) și Sofronie Liuba, *Datini și credințe populare despre „Frații sau fărtații de cruce”*, 13/1890, p. 1. Acesta din urmă se simte dator să-și exprime propriul punct de vedere asupra tezaurului pe care îl reprezintă folclorul și despre menirea celor prezenți în perspectiva viitorului: „Românii de astăzi și-au păstrat cu credință caracterul străbunilor lor pe lângă tot amarul ce l-au îndurat, pe lângă toate furtunile ce în decursul seclilor vitregi au trecut peste capetele lor; și aceasta ne întărește în acea neclătită credință că poporul nostru are viitorii și misiune culturală în acest pământ, pentru că apa trece, petrele rămân.”

Enea Hodoș este considerat „în primul rând un folclorist. I se atribuie pe bună dreptate această calitate, ținându-se cont de părerile sale cu privire la literatura noastră populară și de preocupările folclorice pe care le-a avut”²⁷. Raportându-se și la alte popoare, E. Hodoș este de părere că „fără poezia populară literatura cultă n-a luat nicăieri un avânt mai puternic. Literatura populară nescrisă este lucrarea unui popor întreg sau a mai multora și se naște involuntar, iar literatura scrisă e a unui individ și se naște premeditat... Producțiile literaturii populare nescrise ne dau forma pentru o limbă adevărată națională bazată pe expresiuni și ziceri frumoase românești”²⁸. Multe dintre părerile sale au putut fi cunoscute la sfârșitul

²⁶ Dorina Chiș-Toia, *Câteva datini și credințe populare prezentate în Foaia diecesană (1886-1918)* în volumul *Un crâmpel de istorie: „Foaia diecesană” (1886-1949), 120 de ani*. Studii, Reșița, Editura Tim, 2006, p. 76-84.

²⁷ Victoria D. Popa, *Viața și activitatea folcloristului Enea Hodoș*, Reșița, Editura Tim, 2005, p. 42. În 2013, la Editura David Press Print din Timișoara a apărut primul volum din Enea Hodoș, *Scrieri. Manual de limba română. Elemente de istoria literaturii*, îngrijită de Liana Ștefan, cu o introducere de Virgil Vintilescu.

²⁸ *Ibidem*, p. 43.

secolului al XIX-lea și datorită *Foii diecesane* care i-a publicat, între altele, articolul *Cântece populare din Bănat*, 44-47/1892, p. 3 (6, 4), ca parte din prefața unor *Poesii populare* ce se aflau la vremea respectivă sub tipar. Aici prezintă autorul aspecte fonetice ale graiului țaranului din Banat, evidențiind satira din cântecele populare, cele mai înțepătoare fiind strigăturile și chiuiturile.

Una dintre problemele de la sfârșitul secolului al XIX-lea o reprezintă ortografia fonetică și aceasta cu atât mai pregnant în Transilvania și Banat, unde etimologismul trebuia atacat „în punctul său cel mai rezistent: motivația națională... Trebuia demonstrat faptul că ortografia fonetică, în chiar spațiul național și spiritual al Transilvaniei, era tot atât de necesară ca și ortografia etimologică. Ba, încă și mai mult: trebuia făcută dovada că ortografia etimologică devenise deja o frână tocmai pentru afirmarea națională a românilor din Banat și Transilvania (inclusiv pentru cultivarea originilor, pentru educarea și fortificarea națională)”²⁹. Aceste probleme erau dezbătute cu precădere în cadrul reuniunilor învățătorilor din eparhia Caransebeșului, pentru că aceștia se confruntă, în primul rând, cu dificultatea predării la elevi a scrierii corecte.

La întrebarea „De ce ortografie fonetică?”, Vincențiu Babeș va răspunde ferm în 1880, destrămând întregul sistem de argumentare etimologică: necesitatea culturalizării maselor. De aceea, în lupta împotriva etimologismului, în Banat acest fenomen a ajuns la stadiul de fonetism pur, între reprezentanții săi menționându-i pe Ilia Trăilă, avocat, și Gh. Jianu, învățător, ambii din Oravița.

În concluzie, orașul Caransebeș, de care se leagă și numele gazetei *Foaia diecesană*, a reprezentat, la îngemănarea secolelor al XIX-lea și al XX-lea, centrul vieții teologice și culturale mai ales. Redactorii și-au canalizat atenția înspre articole cât mai diverse; cele vizând domeniul filologiei își găsesc un loc aparte, între colaboratori distingându-se învățători și profesori care s-au implicat în problemele cele mai felurite ale limbii și literaturii române. Chiar dacă nu întotdeauna au reușit să-și impună punctele de vedere, au tras cel

²⁹ Petru Oalld, *op. cit.*, p. 167.

puțin un semnal de alarmă care a constituit, ulterior, punct de plecare în rezolvarea altor probleme lingvistice apărute mereu în această parte de țară.

Bibliografie

- Breazu, Ion, *Literatura Transilvaniei. Studii. Articole. Conferințe*. Casa Școalelor, 1944.
- Chiș-Toia, Dorina, *Latinitatea – teme al unității lingvistice românești*, în „Foaia diecezană” (serie nouă), Anul II, nr. 10 (20), oct. 1996, p. 2.
- Chiș-Toia, Dorina, *Limba literară ca limbă a literaturii artistice*, în, „Foaia diecezană” (serie nouă), Anul III, nr. 2(24) febr.1997, p. 2.
- Chiș-Toia, Dorina, *Preocupări de limbă română în FD (1886-1918)*, în *Reflex*, Anul II (serie nouă), nr.10 (13), oct. 2001, p.53-54.
- Chiș-Toia, Dorina, *Câteva datini și credințe populare prezentate în „Foaia diecesană (1886-1918) în volumul Un crâmpel de istorie: „Foaia diecezană” (1886-1949), 120 de ani*. Studii, Reșița, Editura Tim, 2006, p. 76-84.
- David, Doina, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980.
- F.D. = Foaia diecesană (1886-1918)*
- Grecu, Victor V., *Lupta „Gazetei Transilvaniei” pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- Ivănescu, G., *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- Oallde, Petru, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983.
- Popa, Victoria D., *Viața și activitatea folcloristului Enea Hodoș*, Reșița, Editura Tim, 2005.
- Russo, Alecu, *Cugetări*, București, Editura Minerva, 1971.

REMARQUES PHILOLOGIQUES DANS LA PUBLICATION „FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918)

(Résumé)

Notre article se propose de mettre en évidence quelques-uns des aspects concernant la manière de traiter les problèmes de philologie roumaine, pendant les années 1886-1918, dans la publication „Foaia diecesană”. Nous arrêtons notre attention sur la langue littéraire, le folklore, l’orthographe phonétique, ainsi que sur l’abus des néologismes en roumain et, ce qui est vraiment important à signaler, leur emploi d’une manière incorrecte.

PHILOLOGICAL NOTES IN „FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918)

(Abstract)

Key-words: *philology, language, literature, spelling, folklore, Foia diecesană*

Our article aims at highlighting some of the aspects referring to the way of approaching the problems of Romanian philology, in the pages of the publication *Foia diecesană* during the years 1886-1918. We have analyzed the literary language, folklore, phonetic spelling and the neologisms excessively introduced in the Romanian language and what is most important to mention is their wrong use.